

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416

Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

6 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 6, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 6, ISSUE 1

TOSHKENT-2020

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ҳуқуқий, ижтимоий, илмий-амалий журнали

№6 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-6>

Бош муҳаррир:
Раҳматов Анвар Исламович

Адлия вазирлиги қошидаги
Юристлар малакасини ошириш
маркази директори

Бош муҳаррир ўринбосари:
Отажонов Абдоржон Анварович

Адлия вазирлиги қошидаги
Юристлар малакасини ошириш
маркази директори ўринбосари,
юримдик фанлар доктори, профессор

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ЖУРНАЛИ

ҳуқуқий, ижтимоий, илмий-амалий журнали

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Окюлов Омонбой

*Юристлар малакасини ошириш маркази
профессори, юримдик фанлар доктори,
профессор, Ўзбекистон Республикасида
хизмат кўрсатган юрист*

Саидова Лола Абдувахидовна

*Юристлар малакасини ошириш маркази кафедра
мудир, юримдик фанлар доктори*

Тошев Бобокул Норқобилович

*Юристлар малакасини ошириш маркази кафедра
мудир, юримдик фанлар доктори*

Мамасиддиқов Музаффаржон Мусажонович

*Бош Прокуратура Академияси Марказ бошлиғи,
юримдик фанлар доктори, профессор*

Отахонов Фозилжон Хайдарович

*Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат палатаси
ҳузуридаги Халқаро тижорат арбитраж (ҳакамлик)
суду раиси, юримдик фанлар доктори (DSc), доцент*

Баймолдина Зауреш Хамитовна

*Қозоғистон Республикаси Олий Суду
Академияси ректор, юримдик фанлари
номзоди*

Годунов Валерий Николаевич

*Белорус давлат университети Ўқув муассасаси
“Судьялар, прокуратура, суд ва адлия муассасалари
ҳодимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш
институтини” директор, юримдик фанлари доктори,
профессор*

Масъул котиб: Раҳманов Шухрат Наимович

*Юристлар малакасини ошириш маркази доцент,
юримдик фанлар номзоди*

Саҳифаловчи: Абдуллаева Шахзода Собитовна

Контакт редакци журнали:

100001, город Ташкент, улица Катта Дархон, 6.
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Телефон: (+99871) 2345345

Contact Editorial Staff

100001, Katta Darhon str. 6, Tashkent, Uzbekistan
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Telephone: (+99871) 2345345

Общественно-правовой и научно-практический журнал
ВЕСТНИК ЮРИСТА
№6 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-6>

Главный редактор:

Рахматов Анвар Исламович

Директор Центра повышения квалификации юристов при Министерстве юстиции

Заместитель главного редактора:

Отажонов Абборжон Анварович

Первый заместитель директора Центра повышения квалификации юристов при Министерстве юстиции, доктор юридических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Общественно-правового и научно-практического журнала
ВЕСТНИК ЮРИСТА

Окюлов Омонбой

Профессор Центра повышения квалификации юристов, доктор юридических наук, профессор, Заслуженный юрист Республики Узбекистан

Саидова Лола Абдувахидовна

Заведующая кафедрой Центра повышения квалификации юристов, доктор юридических наук

Тошев Бобокул Норкobilович

Заведующий кафедрой Центра повышения квалификации юристов, доктор юридических наук

Мамасиддиқов Музаффаржон Мусајонович

Начальник Центра Академии Генеральной Прокуратуры, доктор юридических наук, профессор

Отахонов Фозилжон Хайдарович

Председатель Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате, доктор юридических наук, доцент

Баймолдина Зауреш Хамитовна

Ректор Академии правосудия при Верховном Суде Республики Казахстан, кандидат юридических наук

Годунов Валерий Николаевич

Директор учреждения образования "Институт переподготовки и повышения квалификации судей, работников прокуратуры, судов и учреждений юстиции Белорусского государственного университета", доктор юридических наук, профессор

Ответственный секретарь:

Рахманов Шухрат Наимович

Доцент Центра повышения квалификации юристов, кандидат юридических наук

Верстка: Абдуллаева Шахзода Собитовна

Контакт редакции журнала:

100001, город Ташкент, улица Катта Дархон, 6.
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Телефон: (+99871) 2345345

Contact Editorial Staff

100001, Katta Darhon str. 6, Tashkent, Uzbekistan
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Telephone: (+99871) 2345345

**Public, legal and scientific-practical journal of
LAWYER HERALD**

№6 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-6>

**Chief Editor:
Rakhmatov Anvar**

Director of the Lawyers' Training Center
under the Ministry of Justice

**Deputy Chief Editor:
Otajonov Abrorjon**

First Deputy Director of the Lawyers' Training
Center under the Ministry of Justice, Doctor of
Law Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD

**Public, legal and scientific-practical journal of
LAWYER HERALD**

Oqyulov Omonboy

*Professor at the Lawyers' Training Center, Doctor of
Law Sciences, Professor, Honored Lawyer of the
Republic of Uzbekistan*

Saidova Lola

*Head of the Department at the Lawyers' Training
Center, Doctor of Law Sciences*

Toshev Bobokul

*Head of the Department at the Lawyers' Training
Center, Doctor of Law Sciences*

Mamasiddikov Muzaffarjon

*Head of the Center of the Academy of the General
Prosecutor's Office, Doctor of Law Sciences, Professor*

Otaxonov Foziljon

*Chairman of the International Commercial
Arbitration Court at the Chamber of Commerce
Doctor of the Science of Law, Associate Professor*

Baymoldina Zauresh

*Rector of the Academy of Justice at the Supreme
Court of the Republic of Kazakhstan, Candidate
of Legal Sciences*

Godunov Valeriy

*Director of the educational institution "Institute
for retraining and advanced training of judges,
employees of the prosecutor's office, courts and
justice institutions of the Belarusian State
University", Doctor of Law Sciences, Professor.*

**Executive Editor:
Rakhmanov Shukhrat**

*Senior Lecturer at the Lawyers' Training Center,
Candidate of Juridical Sciences*

Pagemaker: Abdullaeva Shakhzoda

Контакт редакции журнала:

100001, город Ташкент, улица Катта Дархон, 6.
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Телефон: (+99871) 2345345

Contact Editorial Staff

100001, Katta Darhon str. 6, Tashkent, Uzbekistan
WEB: yuristjournal.uz
E-mail: info@yuristjournal.uz
yuristjournal@gmail.com
Telephone: (+99871) 2345345

**КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ**

1. ШИРИНОВ Джахонгир Джаббарович НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ ШАКЛИНИНГ НАЗАРИЙ-ҲУҚУҚИЙ МАСАЛАЛАРИ.....	8
2. ИСАБАЕВ Акмалжон Тешабаевич ЖИСМОНИЙ ВА ЮРИДИК ШАХСЛАРНИНГ ДАВЛАТ ИДОРАЛАРИГА МУЛККА ЭГАЛИК ҚИЛИШ ҲУҚУҚИ БИЛАН БОҒЛИҚ МУРОЖААТЛАРИНИ КЎРИБ ЧИКИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ	15
3. ХОДЖАНИЯЗОВ Атаназар Джуманазарович ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ҚОНУНЧИЛИК ТАШАББУСИ ҲУҚУҚИ.....	21
4. СУЛТАНОВА Сабохат Алишеровна АДМИНИСТРАТИВНОЕ УПРОЩЕНИЕ КАК КОМПОНЕНТ МОДЕЛИ «УМНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ» И СПОСОБ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НОРМОТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	26
5. ҲАМРОҚУЛОВ Синдор Бобомурод ўғли МАЪМУРИЙ ИХТИЁРИЙЛИКНИ АМАЛГА ОШИРИШ УСТИДАН САМАРАЛИ СУД НАЗОРАТИНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ	32

**ҲУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ.
ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ**

6. НАРЗИЕВ Отабек Саъдиевич КАПИТАЛ БОЗОРИ БИЗНЕСНИ МОЛИЯЛАШНИНГ МУҚОБИЛ МАНБАСИ СИФАТИДА ..	37
7. РАҲМАТОВ Анвар Исломович ҲАВАСКОРЛИК ВА СПОРТ МАҚСАДИДА ОВ ҚИЛИШ СОҲАСИДАГИ ШАРТНОМАЛАР	45
8. КАЛАНДАРОВА Маликахон Пирназаровна ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ ТИЗИМИДА “ДАВЛАТ ЭҲТИЁЖЛАРИ” ДЕФЕНИЦИЯСИ.....	54
9. МАМАНАЗАРОВ Сардор Шухратович АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТИ ИЖРОИЯ ОРГАНИ: БОШҚАРУВ ВА РАҲБАРЛИКНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ.....	62
10. БАБАЕВ Джахонгир Исмаилбекович ИСТЕЪМОЛЧИ БИЛАН ТУЗИЛГАН ШАРТНОМАЛАР БУЗИЛГАНИДА УНИНГ ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ МУАММОЛАРИ	67
11. ЯКУБОВА Ирода ПОНИМАНИЕ КОЛЛЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ АВТОРСКИХ ПРАВ В ИСТОРИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ	76
12. АЛМОСОВА Шахноза Собировна ДОМЕН НОМЛАРИ ВА ИНДИВИДУАЛЛАШТИРИШ ВОСИТАЛАРИ ЎРТАСИДАГИ ЎЗARO БОҒЛИҚЛИК ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШДА МУАММОЛИ ҲОЛАТЛАР ТАҲЛИЛИ.....	81

**СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ.
ҲУҚУҚНИ МУҲОҒАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ**

13. ДЖУРАЕВ Ихтиёр Бахтиёрович ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЪЛИМНИНГ СИФАТИ ВА РАҚОБАТБАРДОШЛИЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ПРОКУРАТУРАНИНГ РОЛИ	86
--	----

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

14. РУЗМЕТОВ Ботиржон Хайитбаевич КЛЮЧЕВЫЕ ПОНЯТИЯ, ЗНАЧЕНИЯ, ПРАВОВЫЕ ИСТОЧНИКИ ТЕОРИИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В СУДОПРОИЗВОДСТВЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	91
15. РАШИДОВ Бехзод Нурбоевич ЖИНОЯТ ИШЛАРИНИ ЮРИТИШГА ҚЎЙИЛАЁТГАН ЗАМОНАВИЙ ТАЛАБЛАР ВА УЛАРНИНГ ХУСУСИЙ АЙБЛОВ ИНСТИТУТИ БИЛАН УЙҒУНЛИГИ.....	98
16. САИДОВ Баҳром Анварович ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИДА ШАХСНИНГ ҲУҚУҚ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШ	104

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

17. МАХМУДОВ Суннатжон Азим ўғли АЙБЛИЛИК ТЎҒРИСИДАГИ МАСАЛАНИ ҲАЛ ҚИЛМАЙ ТУРИБ ЖИНОЯТ ИШИНИ ТУГАТИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ	110
18. КУЗИЕВ Азизбек Равшанбекович ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ФАОЛИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРУВЧИ ОРГАНЛАР ВА ТЕРГОВ БЎЛИНМАЛАРИ ЎРТАСИДАГИ ЎЗARO ҲАМКОРЛИКНИНГ ЯНГИ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	116

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

19. ГАФУРОВА Нозимахон Эльдаровна ХАЛҚАРО ТИББИЁТ ҲУҚУҚИ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯСИДА СОҒЛИҚҚА БЎЛГАН ҲУҚУҚНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ВА РОЛИ	125
20. ХАМДАМОВА Фируза Уразалиевна, МАҲАМАТОВ Махмуд Махаматаминович ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР ВА ЖАҲОН ТАЖРИБАСИНИ ҲИСОБГА ОЛГАН ҲОЛДА ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ	133
21. ГАНИБАЕВА Шахноза Каримбердиевна ОПЕКА И ПОПЕЧИТЕЛЬСТВО НАД ДЕТЬМИ, ОСТАВШИМИСЯ БЕЗ ПОПЕЧЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ – ПУТЬ К ДЕИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИИ	141
22. SUYUNOVA Kumush Akhatovna DIMENSIONS OF HUMAN RIGHTS AND DEROGATION CLAUSES DURING COVID 19 PANDEMIC UNDER ARTICLE 15 OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS (ECHR)	147

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

23. ТУРДИАЛИЕВ Муҳаммад Али Пўлатжон ўғли ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАР ДОИРАСИДА ИНГЛИЗ ҲУҚУҚИНИ ЖОРИЙ ЭТИШНИНГ ХОРИЖ ВА МИЛЛИЙ ТАЖРИБАСИ	151
---	-----

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

РАҲМАТОВ Анвар Исломович
Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги
қошидаги Юристар малакасини ошириш маркази директори
E-mail: yumominfo@gmail.com

ҲАВАСКОРЛИК ВА СПОРТ МАҚСАДИДА ОВ ҚИЛИШ СОҲАСИДАГИ ШАРТНОМАЛАР

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): РАҲМАТОВ А.И. ҲАВАСКОРЛИК ВА СПОРТ МАҚСАДИДА ОВ ҚИЛИШ СОҲАСИДАГИ ШАРТНОМАЛАР // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 6 (2020), Б. 45-53.

 6 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-6-7>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада спорт ва ҳаваскорлик мақсадида ов қилиш соҳасидаги шартномалар табиати, уларни тузиш тартиби, шакли, шартлари ҳамда тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳақида илмий-назарий қарашлар таҳлили келтириб ўтилган. Жумладан, ушбу шартномаларнинг Ўзбекистон Республикасида махсус қонуний тартиби мавжуд эмаслиги инобатга олиниб, хорижий давлатларда бундай турдаги шартномалар шартлари сифатида нималар киритилиши кераклиги ҳусусида маълумотлар баён қилинган.

Калит сўзлар: спорт ва ҳаваскорлик мақсадида ов қилиш, овчилик ижара шартномалари, овчилик соҳасидаги хизмат кўрсатиш шартномалари, махсус шартлар, ов майдонлари, шартнома ҳуқуқий табиати, кубок овлари (trophy hunting).

РАҲМАТОВ Анвар Исломович
Директор Центра повышения квалификации юристов при
Министерстве юстиции Республики Узбекистан,
E-mail: yumominfo@gmail.com

ОХОТХОЗЯЙСТВЕННЫЕ СОГЛАШЕНИЯ В ОБЛАСТИ ЛЮБИТЕЛЬСКОЙ И СПОРТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье дается анализ научных и теоретических взглядов на характер договоров в области охоты на спортивные и любительские цели, порядка, формы, условий их заключения, а также прав и обязанностей сторон. Учитывая, что эти соглашения не урегулированы законодательством в Республике Узбекистан, дается информация о том, что должно быть включено в условиях подобных договоров за рубежом.

Ключевые слова: Любительская и спортивная охота, охотхозяйственные соглашения, особые условия, охотничьи угодья, юридический характер контракта, кубковая охота.

Raxmatov Anvar Director of the Lawyers' Training Center under the
Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan

E-mail: yumominfo@gmail.com

AMATEUR AND SPORTS HUNTING AGREEMENTS**ABSTRACT**

This article provides an analysis of scientific and theoretical views on the nature of contracts in the field of hunting for sports and amateur purposes, the procedure, form, conditions for their conclusion, as well as the rights and obligations of the parties. In particular, given that these agreements do not have a special legal order in the Republic of Uzbekistan, information is provided on what should be included in the terms of such agreements in foreign countries.

Keywords: amateur and sport hunting, hunting agreements, special conditions, hunting grounds, legal nature of the contract, trophy hunting.

Мамлакатимизда янги Қонун “Ов қилиш ва овчилик хўжалиги тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни қабул қилиниб, овчилик хўжалигини юритиш тартиби ва уч ойдан сўнг қонун кучга кириши белгиланди. Ушбу қонуннинг мақсади ов қилиш ва овчилик хўжалиги соҳасидаги муносабатларни, шунингдек Республикамиз ҳудудида амалга ошириладиган ҳамда мамлакатимиз иқтисоди учун ўзига хос даромад манбаи бўла оладиган овчилик фаолияти тартибга солишга қаратилгандир. Қонуннинг 20-моддасида ов қилиш турлари ҳам белгиланган бўлиб, спорт ва ҳаваскорлик мақсадида ов қилиш ҳам овчиликнинг бир тури эканлиги ҳамда унинг таърифи баён қилинган. Аммо, қонунда ҳаваскорлик ва спорт мақсадларида ов қилиш шартнома асосида амалга оширилиши мумкинлиги белгиланган, бироқ шартнома қандай тузилиши кераклиги, унинг шартлари сифатида нималар киритилиши мумкинлиги ҳақидаги қоидалар ўз аксини топмаган. Шундай экан мақоламизда спорт ва ҳаваскорлик мақсадида ов қилиш ва ушбу фаолиятни амалга ошириш учун хизмат қилувчи шартнома, уни тузиш тартиби, тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ва шартнома шarti сифатида нималар киритилишини хорижий тажрибадан ўрганилган мисоллар ёрдамида ёритиб беришга ҳаракат қиламиз.

Спорт мақсадида ов қилиш тарихи узоқ ўтмишга бориб тақалади. Бундай овлар ҳукмдорлар, зодагонлар ва бойлар учун кўнгилхушлик ҳамда бойлик намойиши сифатида ўтказилган. Қадимги Мисрда овчилар қонун билан табақавий синфларга бўлинган бўлиб, ҳам ўзлари, шунингдек табақага қараб ҳукмдор, зодагон ва бойлар овларида иштирок этишган.

Қадимги Осурия ва Бобилликлар ҳам кундалик ҳаётида спорт мақсадида ов қилиш машғулотлари мавжудлигини ўзининг ибодатхона ва сарой деворлари суратларида акс эттирганлар. Хусусан, Осурия ҳукмдори Ошшурбанипал мил.ав. VII асрда “Мен шерни ўлдирдим” деган сўзлари орқали ўзини “Овчилар Қироли” сифатида тарихга муҳрлади [1].

Халқаро овчилар ва ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилиш жамиятини комиссияси аъзоси Г.Р.Даммнинг таъкидлаб ўтишича “айни вақтда кубок ови мамлакатларнинг ички туризминини ривожлантириш ва кўпроқ даромад олишнинг самарали воситаси бўлиб, хизмат қилмоқда, ҳаваскор овчилик ҳамда ов спортнинг замонавий шакли вужудга келишига 1887 йилда АҚШ президенти Т.Рузвельт томонидан “Бун ва Крокетт” клубининг тузилиши асос бўлиб хизмат қилмоқда..., тадрижий ривожланиш натижасида кубок овининг ташкил этилиши айна ов спортининг ривожланишига туртки бўлди. Бироқ кубок овини ўтказиш бўйича дастлабки вақтларда меъерий ҳужжатларнинг мавжуд эмаслиги ёввойи ҳайвонот дунёсининг катта қисмига зарар келтириш билан бирга, айрим ноёб турдаги жониворлар популяциясига катта зарар етказди. Кубок овини ўтказиш ёки ов спорти юзасидан халқаро тавсиявий характерга эга бўлган меъерий ҳужжатлар қабул қилинган бўлсада, айрим мамлакатларнинг миллий қонунчилиги ва ов жараёнини тартибга солувчи шартномавий ҳужжатлар халқаро талабларга жавоб бермайди, жумладан халқаро

талабларга кўра хаваскорлик ва ов спортини ўтказиш жараёнида урғочи ҳайвонларни овлаш ва уларга зарар етказиш ман қилинган бўлсада миллий қонунчиликларда айрим ҳолларда ушбу ҳолатлар деярли инобатга олинмаган [2, Б. 17-35].

Спорт ва хаваскорлик мақсадида ов қилиш фаолиятининг тўғри йўлга қўйилган ҳуқуқий механизми мавжуд эмаслиги ҳамда коррупция иллатларининг аралашуви давлатнинг ёввойи табиат ресурсларига жиддий зиён етказишига сабаб бўлади. Шу билан бирга пухта ўйланган ов дастурлари, механизмли ҳуқуқий асос ҳамда изчил назоратнинг мавжудлиги ушбу соҳадан келадиган даромадни атроф- муҳит ҳамда Республика ёввойи табиатини асраш учун асосий даромад манбаига ҳам айлантира олади. Хусусан, овчилик ва балиқчилик спорти Шимолий Америкада табиатни муҳофаза қилиш ҳаракатларининг ҳозиргача асосий молиявий манбаси ҳисобланади.

Бу борада илмий тадқиқот иши олиб борган Россиялик мутахассис Н.С.Федорова ов қилиш, ов қилишга оид туризмни ривожлантириш, шунингдек спорт ва хаваскорлик мақсадида ов қилишнинг ҳуқуқий асослари ва механизмларини такомиллаштириш, бу соҳанинг давлат ва жамиятга келтирадиган даромадлари ва оқибатлари юзасидан бир қатор олимларнинг фикрларини келтириб ўтиш билан бирга қуйидагича муаллифлик қарашларини.., “ов қилиш, ов қилишга оид туризмни ривожлантириш, шунингдек спорт ва хаваскорлик мақсадида ов қилиш ўз-ўзидан саноат даражасида ривожланиши фойдали бўлибгина қолмасдан, аниқ механизмларнинг ишлаб чиқиши ва тадбиқ этилишида давлат назоратининг муҳимлигини эсдан чиқармаслик лозим, чунки, инсоннинг табиатга таъсири натижасида бугунги даромад келгусида келиб чиқиши мумкин бўлган оғир оқибатларнинг ўрнини қоплай олмаслиги, ҳудудларда айни бир турнинг буткул йўқ бўлиб кетишига олиб келиши мумкин. Шунинг учун бу борада табиий ресурсларни жисмоний ва юридик шахсларга ижарага беришда, ёки ҳудудларда спорт ва хаваскорлик мақсадида ов қилиш тартиб таомиллари, шунингдек, шартнома шартларини белгилашда қонунчиликда белгиланган шартлардан ташқари кўшимча мулкӣ жавобгарликни аниқлаштирувчи нормаларни киритиш олинадиган даромад ва келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатни енгиллаштиришга хизмат қилиши лозим” деган қарашни илгари суради [3]. Биз бу борада тадқиқотчи Н.С.Федорованинг қарашларини инкор қилмаган ҳолда шуни таъкидлаб ўтишимиз лозимки, ҳақиқатда ҳам спорт ва хаваскорлик мақсадида ов қилиш, шунингдек ов қилишнинг бошқа турларига рухсат бериш тартиблари ва шартнома шартларини белгилаш қонун билан белгиланган ваколатли органларининг илмий асосланган хулосалари асосида амалга оширилиши ва умумдавлат манфаатларининг устуворлигини инобатга олган ҳолда белгиланиши келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатларнинг олдини олишга хизмат қилади.

Шимолий Америка табиатини муҳофаза қилиш модели жамғармасига 1937-йилдан бери спорт мақсадида ов қилиш учун тўланадиган 10 фоиздан 12 фоизгача акциз солиғи, спорт анжомлари пуллари ҳамда машғулотларга қатнашиш бадалларидан 10 миллиард доллардан кўпроқ маблағлар йиғилган [4].

Бундан ташқари спорт мақсадида овчилик билан шуғулланиш ёввойи табиат учун ижобий омил бўла олишини Африка давлатларида ҳам кўришимиз мумкин. Жумладан, кубок ови (Gorhu hunting) дастурлари Африка давлатларига қуйидаги ижобий фойдаларни келтириш учун хизмат қилмоқда.

Биринчидан, ер эгалари (ҳукумат, жисмоний шахслар ёки юридик шахслар) учун ўз ерлари ёввойи табиатини қайта тиклаш ва сақлаш учун имтиёзлар яратади. Овчиликдан тушган маблағлар ер эгаларига ёввойи табиатни яратиш мумкин бўлган жозибадор ерларни кўпайтириш, рағбатлантирувчи ёввойи ҳаёт муҳитини сақлаб қолиш, табиатни асраш мониторинг ва менежменти соҳаларига маблағ ажратиш, браконьерликка қарши тадбирларни амалга ошириш имкониятини яратиб беради.

Иккинчидан, фактларга кўра ов спорти маблағлари Африка давлатлари ташқи туризм ривожланишининг энг катта молиявий манбаси саналади. Дунёнинг деярли барча давлатларидан овчилар Африка ерларига ов қилиш саёҳати учун маблағлар сарфлайди. Ушбу маблағлар меҳмонхона хизмати, ов қилиш ҳуқуқини берувчи рухсатнома пуллари, солиқлар, қўлга киритилган

ов махсулотларидан фойдаланиш ва давлат ҳудудидан олиб чиқиб кетиш ҳақлари ва шунга ўхшаш бадалларни ўз ичига олади. Бу эса ўз навбатида Африканинг кўплаб давлатларида кўшимча иш ўринларини ҳам яратади.

Учинчидан, бизга маълумки Африка қитъасида озиқ-овқат танқислиги юқори даражада. Аҳолининг катта қисми очликда ҳаёт кечиради. Ов дастурлари эса бундай ҳаёт тарзини яхшилаш учун ҳам ўз ҳиссасини кўшади. Жумладан, деярли кўплаб Европа, Америка, Осиё ва бошқа жойлардан келган овчилар қўлга киритилган ўлжанинг кўрғазмали жойларинигина ўзлари билан олиб кетишади. Ов махсулотларининг қолган қисми (гўшт, териси ва бошқалар) маҳаллий аҳоли учун озуқа сифатида қолдирилиб кетилади.

Бундан кўриниб турибдики бундай ов дастурлари кўплаб қарши фикр тарафдорлари наздида ёввойи табиат учун салбий натижалар олиб келадигандек туюлса ҳам, аслида тўғри йўлга қўйилган ҳуқуқий тизим ҳамда самарали ов дастурлари механизмлари салбий фикрларни ижобийсига айлантира олади.

Спорт ва ҳаваскорлик мақсадларида ов қилиш, асосан ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномалари асосида амалга оширилади. Баъзи ҳолларда ҳукуматдан ерларни ижара шартномаси орқали олиб, ов дастурларини уюштириш ёки бошқа жисмоний шахслар ҳамда овчилар жамиятлари билан ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш, ё бўлмаса иккиламчи ижара шартномаси тузиш орқали овчилик фаолиятдан даромад топилади.

Овчилик шартномасининг ҳуқуқий табиати қонун ҳужжатларида белгиланмаганлиги учун илмий адабиётларда ушбу шартноманинг фуқаролик ҳуқуқи предметими ёки оммавий ҳуқуқ предмети деган баҳс-мунозаралар мавжуд. Фуқаролик ҳуқуқи олимларининг фикрича “ер, сув, ўрмон кодекслари, ер ости бойликлари ва бошқа табиий ресурслар тўғрисидаги қонун ҳужжатлари билан тартибга солинадиган барча шартномалар Фуқаролик кодексининг 1-қисми (яъни, тенглик асосида қурилган) талабларига жавоб беради. Шу сабабли ҳам бундай шартномалар фуқаролик ҳуқуқи элементи деб таснифланиши керак. Натижада, табиий ресурсларга тегишли барча шартномаларга, агар бундай шартномаларга бағишланган махсус қонун ҳужжатларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, фуқаролик ҳуқуқининг умумий қоидалари қўлланилиши керак [5, Б.18-19].

Экологик ҳуқуқ соҳасидаги олимлар бошқача фикрга қўшилишади ва ов тўғрисидаги битим оммавий ҳуқуқ шартномаси деган фикрни маъқуллашади. Шундай қилиб, Б.Д.Клюкиннинг фикрича, «ер ости бойликлари, ер, сув, ўрмон участкаларига нисбатан шартнома жамоатчилик муносабатларини тартибга солувчи ролни ўйнайди, чунки санаб ўтилган объектлар жамоат, давлат манфаатларига тегишли ва мамлакат Конституциясида белгиланган объектларнинг махсус гуруҳини ташкил этади. Табиий ресурслардан фойдаланишга берилган шартномалар давлат режими билан тузилган шартномаларга киради» [6, Б. 110-132]. Рус ҳуқуқшунос олимаси В.Краеванинг сўзларига кўра, қонун хусусий ва оммавийга бўлинганлиги сабабли, уларнинг оммавий-ҳуқуқий ёки хусусий-ҳуқуқий хусусияти (яъни, қонунийлик) масаласини кўтариш мақсадга мувофиқдир. Шундай қилиб, оммавий ҳуқуқ шартномасини тартибга солиш фуқаролик ҳуқуқида ҳам бўлиши мумкин бўлган оммавий ҳуқуқ нормалари билан амалга оширилиши мумкин. Муаллиф овчилик фаолияти билан боғлиқ шартномани оммавий ва хусусий ҳуқуқнинг элементларини ўз ичига олган махсус мураккаб табиий ресурслар тўғрисидаги битим сифатида кўриб чиқади [7].

Юқоридаги фикрларнинг иккаласи ҳам қисман асосли назариялар сифатида баҳоланса бўлади. Ҳақиқатдан ҳам спорт ва ҳаваскорлик мақсадларида овчилик фаолияти шартномалар тарафларининг тенглиги асосида тузилишини инобатга оладиган бўлсак фуқаролик ҳуқуқи асосларини кўришимиз мумкин. Шу билан бирга шартнома предмети ҳисобланган табиат ресурслари жамоат мулки саналиши нуқтаи назаридан оммавий ҳуқуқнинг элементларини ҳам ўз ичига олади. Бизнинг фикримизча ушбу турдаги шартномалар фуқаролик ҳуқуқи қоидалари орқали тузилиб тартибга солиниши мақсадга мувофиқдир. Чунки шартнома предмети бўлган ов майдонлари ва табиат ресурслари бутун жамият мулки бўлишига қарамай, шартнома ҳуқуқ жиҳатдан тенг бўлган субъектларнинг хоҳиш-иродаси билангина тузилади.

Бироқ шуни унутмаслик лозимки бу турдаги муносабатлар кенг қамровли эканлигини, бу борада давлатнинг маъмурий бошқаруви ва назорати мавжудлигини инобатга олиб қараганда, бундай муносабатларни тартибга солиш ва шартнома шартларини белгилашда тарафларнинг тенглиги ва эркинлиги тамойили умумжамиат манфаатларининг устуворлиги, фуқаролар атроф табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга мажбурлигига оид конституциявий нормалар билан бир вақтнинг ўзида чекланишларни истисно этмайди.

Халқаро тажрибага қараладиган бўлса, спорт ва ҳаваскорлик мақсадларида тузиладиган шартномалар ижара шартномалари ҳам, ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномалари турларида ҳам тузилишини кўришимиз мумкин. Хусусан, Россия Федерациясида бу иккала турдаги шартномалар орқали жисмоний ва юридик шахслар овчилик фаолиятини амалга оширишади.

Россия Федерациясининг “Ов қилиш ва ов ресурсларини сақлаш тўғрисида”ги Федерал Қонунинг 20-моддасига кўра юридик шахслар, якка тартибдаги тадбиркорлар билан овчилик хўжалигига сармояларни жалб қилиш учун йигирма йилдан қирқ тўққиз йилгача ов шартномалари тузилади.

Ов шартномаси бўйича, бир томон (юридик шахс ёки якка тартибдаги тадбиркор) ов ресурслари ва уларнинг яшаш жойларини сақлаб қолиш ва ов инфратузилмасини яратиш бўйича чоралар кўрилишини, бошқа томон (Россия Федерациясининг ижро этувчи ҳокимияти) эса ов шартномаси бўйича ер участкалари ва ўрмон ов майдонларининг ҳудудида ов ресурсларидан фойдаланиш ҳуқуқини белгиланган муддатга ижара асосида бериш мажбуриятини олади.

Россия қонунчилигига кўра бундай ижара шартномалар ким ошди савдоси орқали тузилади ва шартномалар шарти сифатида қуйидагилар киритилади:

1) шартнома тарафлари, уларнинг реквизицталари, ов қилинадиган ернинг жойлашган жойи, чегаралари ва майдони, унинг чегарасида жойлашган ва ижарага олинган ер участкалари ва ўрмон участкаларининг ҳолати тўғрисидаги маълумотлар;

2) ов зонаси чегарасидаги ов ресурслари, шунингдек унинг чегарасидаги рухсат этилган ов турлари тўғрисидаги маълумотлар;

3) ов зонаси чегараларида ов ресурсларининг минимал ва максимал миқдорини жойлаштиришга қўйиладиган талаблар;

4) ов шартномаси муддати;

5) тарафларнинг мажбуриятлари, шулар қаторида шартнома тузган юридик шахс ёки якка тартибдаги тадбиркорнинг ов ресурслари ва уларнинг яшаш жойларини сақлаш, ов инфратузилмасини яратиш ва хўжалик ичидаги овчиликни бошқариш чораларини кўриш мажбуриятлари;

б) иккинчи томон яъни давлат ижро ҳокимиятининг бошқа томонга шартноманинг амал қилиш муддати давомида ер ва ўрмон участкаларини олди-сотди битимсиз ижарага бериш мажбурияти;

7) томонларнинг ов шартномасини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги учун жавобгарлик масалалари;

8) федерал қонунларда назарда тутилган бошқа шартлар [8].

Бундай турдаги ов шартномалари Фуқаролик кодекси шартноманинг бекор қилиш умумий шартлари каби қуйидаги уч ҳолатда бекор қилинади:

1) амал қилиш муддати тугаши билан;

2) тарафларнинг ушбу шартномани бекор қилишга розиликлари билан;

3) суд қарори билан.

Демак, бу турдаги шартномалар давлат ҳамда юридик шахслар ёки якка тартибдаги тадбиркорлар ўртасида тузиладиган ижара ов шартномалари ҳисобланади. Бундан ташқари спорт ва ҳаваскорлик мақсадларида якка тартибдаги тадбиркорлар ва юридик шахс кўринишидаги ов хўжаликлари ва жисмоний шахслар ўртасида тузиладиган хизмат кўрсатиш шартномаси кўринишидаги овчилик шартномаларини тузиш тартиби, тарафлар мажбуриятлари ва шартнома шартлари масалаларига ҳам тўхталиб ўтамиз.

Россия Федерацияси Фуқаролик кодекси ҳамда федерал қонунларига асосан спорт ва

ҳаваскорлик мақсадларида овчилик фаолиятини амалга ошириш тўғрисидаги хизмат кўрсатиш шартномаларида ижрочи сифатида овчилик хўжаликлари (давлатдан овчилик инфратузилмасини яратиш шarti билан ер майдонларини ижарага олган юридик шахслар ёки якка тартибдаги тадбиркор) буюртмачининг (ов маҳсулотларини шахсий истеъмол қилиш мақсадида овчилик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар) ашёвий шаклида бўлмаган талабини яъни ов қилиш ҳуқуқини берувчи хизматни бажариш мажбуриятини олса, буюртмачи хизмат учун ҳақ тўлаш мажбуриятини олади. Бундай овчилик шартномасида қуйидаги шартлар киритилиши назарда тутилади:

1) юқорида таъкидлаб ўтганимиздек шартноманинг тарафлари: бир томонда овчилик хўжаликлари, иккинчи томондан жисмоний шахс; шартнома предмети сифатида ижрочининг овчилик хўжалиги ичида овчига овни ташкил этиш бўйича хизматларни ўз зиммасига олиши, овчи эса шартномада кўрсатилган тартибда ҳақ тўлаш мажбуриятини олиши, тўловни шартномага илова қилинган нархларда ва шаклда амалга ошириш кераклиги, ов қилиниши керак бўлган ҳайвонларнинг турлари, шартномада кўрсатилмаган ҳайвонларнинг ўққа тутилиши жаримага сабаб бўлиши, ов объекти (ҳайвонлар) нархлари белгиланган иловага ҳавола, шунингдек қўшимча шартлар сифатида катта ёшдаги ҳайвонларнинг отилиши таъқиқланиши, агарда отилган тақдирда жарима, бир йил ичида такроран содир этилса Россия Федерацияси Жиноят кодекси 258-258¹-моддаларида белгиланган жавобгарликнинг муқаррарлиги каби огоҳлантиришларни ўз ичига олади.

2) Тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари. Бунда овчилик хўжаликларининг (ижрочи) мажбурияти сифатида овни аниқ ва олдиндан тайёрлаш, унинг сифатли бўлиши учун пухта дастурлар ишлаб чиқиш, овчининг овчилик ҳуқуқини берувчи ҳужжатларини (лицензия, гувоҳнома, ов паспорти ва шу кабилар) текшириш, хавфсизлик ҳамда ов қилиш тартиби бўйича кўрсатма шаклдаги тушунтиришни баённома тузган ҳолда ўтказиш, овчини алоқа воситалари билан таъминлаш, ов вақтида жароҳат оладиган бўлса биринчи тиббий ёрдамни кўрсатиб, энг яқин жойдаги маҳаллий тиббий ёрдам марказига олиб бориш кабилар келтирилиши белгиланган. Овчи эса ов қуроллари, улар ёрдамида ов қилишда хавфсизлик қоидаларини, шунингдек хавфсизлик чораларини ҳамда овдан фойдаланиш ички қоидаларини ўқиши ва унга риоя қилиши, шартномада кўрсатилган хизматлар учун овчилик хўжалигига аванс тўловини амалга ошириш, шунингдек битим шартларида кўрсатилган мақсадлар учун (жарима тўлови, катта ёшдаги ҳайвонни отиб қўйиши, шартнома объекти миқдоридан кўпроқ ҳайвонни овлаши каби ҳолатлар учун) шартнома шартларига мувофиқ ов бошланишидан олдин омонат қўйиш, ов жараёнида овчининг ташкилотчи кўрсатмаларига тўлиқ бўйсунуш ҳамда битта жамоа сифатида ҳаракат қилиши, ов бошланганидан тугашига қадар махсус ёрқин рангли кийимни кийиши, ов пайтида чекиш, ичиш, атроф-муҳитни ифлосламаслик каби мажбуриятларни ўз зиммасига олади. Ҳуқуқларга келадиган бўлсак овчилик хўжаликлари ҳуқуқлари сирасига шартнома шартларини бузган, кўрсатмага риоя қилинмай ов қилинган ҳолатларда шартномани овчининг розилигисиз бекор қилиш ҳамда тўланган хизмат ҳаққини қайтармаслик, тўланмаган қисмини эса талаб қилиш ҳуқуқи, бундан ташқари ноқулай об-ҳаво шароитида ва ов қилишга тўсқинлик қилувчи бошқа ҳолатлар юз берганда овни кечиктириш каби ҳуқуқларга эга бўлиши мумкин. Овчининг ҳуқуқлари қаторига эса сифатли хизматни талаб қилиш, қўлга киритилган ов маҳсулотига эгалик қилиш, хизмат лозим даражада бажарилмаганда ёки умуман бажарилмаганда шартномани бир томонлама бекор қилиш кабилар назарда тутилиши мумкин.

3) Шартноманинг махсус шартлари сифатида ҳар бир ов хўжалигига тегишли бўлган қоидалар киритилади. Мисол учун, Россия Федерациясида тузиладиган бундай турдаги шартномаларнинг махсус шarti сифатида отилиши мумкин бўлмаган, аммо отилиб ўлмай қолган (яраланган) ҳайвонларни овчининг ташаббуси билан кеч тушмасдан махсус тиббий бўлинмага олиб келиш, агарда бу кеч тушишига тўғри келса эртаси кун ишбу ишни амалга ошириши кераклиги белгиланишини кўришимиз мумкин. Бундан ташқари махсус шартлар сифатида ҳайвонларни отиш масофалари ҳам кўрсатилиши мумкин.

4) Форс-мажор ҳолатлари ҳам шартнома қисми сифатида киритилиши бундай турдаги ов шартномаларида талаб этилади.

5) Якунловчи қоидалар сифатида шартномада белгиланмаган масалаларнинг оғзаки келишув асосида ҳал қилиш, агар низо келиб чиқадиган бўлса ов ташкил этилган ҳудуддаги умумий юрисдикция судларида ҳал қилиш, шартноманинг бир хил кучга эга бўлган икки нусхада тузилганлиги каби маълумотлар ўз аксини топади. Шартноманинг охирида тарафлар ҳақида маълумотлар (реквизит) ҳамда имзолаш учун жой бўлади. Шартноманинг қуйи қисмларида эса иловалар берилади. Ушбу иловаларда ҳайвонларнинг ов нархлари ҳамда ов қилиш турлари, жарималар миқдорлари кабилар келтирилади.

Россия Федерациясида спорт ва ҳаваскорлик мақсадларида ов қилишни ҳуқуқий тартибга солиш масалаларида тадқиқот иши олиб борган А.В.Фаруқшин ва И.А.Гребневлар айна вақтда бу борадаги шартномалар ва уларни тадбиқ этишга оид муаммоларга тўхталиб қуйидагиларни..., “спорт ва ҳаваскорлик мақсадларида ов қилувчилар овчилик жамиятлари билан бўладиган муносабатларда ов қилишга рухсат олишнинг ўзи етарлими, ёки овчилик жамиятлари билан алоҳида хизмат кўрсатиш шартномаси тузиши шартми, агар овчилик жамияти ҳаваскор спортчига рухсат берса, бироқ ов йўлланмасини бермаган бўлса, спортчи ёки ҳаваскор овчи ов қилиш ҳуқуқига эга бўлмаслигини, агар ов қилгудек бўлса №209-сонли Федерал қонун ҳамда 2010 йил 16 ноябрда Россия табиий ресурслар вазирлигининг №512-сонли “Ов қилиш қоидалари”ни 3.2 бандини бузганлиги учун жавобгар бўлишлигини, шу сабабли, шунингдек истеъмолчи ҳуқуқларини бузилишини олдини олиш мақсадида овчилик жамиятлари ов қилишга рухсатнома бериш билан бирга белгиланган талаблар ва шартлар асосида ов йўлланмасини бериши шартлигини қонунчиликда мустаҳкамлаш зарур”лигини таъкидлаб ўтади [9, Б. 267-269].

Америка Қўшма Штатларида ҳам спорт ва ҳаваскорлик мақсадларида овчилик қилиш учун ижара ов шартномаси (**hunting lease**) энг кўп тарқалган тур ҳисобланади. Қўшма Штатларда бу турдаги шартномалар асосан овчилар ҳамда ер эгалари ўртасида тузилади. Шартнома шартлари ҳам юқорида таҳлил қилганимиз Россия Федерациясидаги ижара ов шартномасининг асосий шартлари ҳисобланувчи тарафлар, шартнома муддати, шартнома тўлови ҳамда тўлаш тартиби, тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, форс-мажор ҳолатлар, шартноманинг бекор бўлиш шартлари, якунловчи қоидалар каби умумий қисмлардан ташкил топиши билан бирга қуйидаги ўзига хос махсус шартлар ҳам киритилиши талаб этиладики, бу эса шартнома иккала томонининг ҳам ҳуқуқлари кафолатига хизмат қилади.

Махсус шартлардан бири гаров ҳисобланади. Ерэгаси овчилик фаолияти натижасида ерига, ҳайвонларига, ҳудуддаги бино ва иншоотларига зарар етишининг ўрнини қоплаш учун шартномада овчининг гаровга мулк ёки мулкый ҳуқуқларини қўйишни талаб қилиши мумкин. Бундан ташқари ижарага берилган ердан ҳамда асбоб-ускуналар (транспорт, алоқа воситалари кабилар)дан фойдаланиш тартиби, шунингдек ер майдонларидаги тўсиқларнинг ёпиқ ҳолатда бўлишлиги, агарда чорва-молларининг йўқолиши ёки шикастланиши ҳолатлари юз берса, овчининг жавобгар бўлиши кераклиги кабилар ҳам шартномада келтирилиши мумкин. Штатларда овчилик майдонлари асосан йирик ер эгаларига тегишли бўлиб, ов ерлари билан бирга кўп ҳолларда ферма ерлари ҳамда чорва моллари ҳам мавжуд бўлади. Шу сабабли ҳам юқоридаги шартлар мулкка зиён етишининг олдини олиш мақсадида шартнома шартли сифатида киритилади.

Шартномаларнинг тугал бўлиши учун томонлар деярли барча ов шартномаларида ерэгасининг ҳам ер майдонларидан фойдаланиши мумкинлиги, шунингдек зарур ҳолатларда газ, электр, оғир саноат ва шунга ўхшаш корхона ходимларининг ижара муддати давомида ердан фойдаланиш ҳуқуқи мавжудлигини ҳам шарт сифатида киритишади. Бундай шартларнинг киритилмаслиги ижарага олувчи учун ов майдонларига ҳеч кимни ижара муддати давомида киритмаслик ҳуқуқини юзага келтириши мумкин.

Ижара ов шартномаларининг махсус шартларидан бири ҳуқуқ ворислиги ҳисобланади. Бу шуни англатадики, ижарага берувчи ижарага олувчининг розилигисиз ер майдонларни тасарруф етиши ёки иккиламчи ижарага бериши мумкинлиги ҳақидаги масала, шунингдек, ижарага

берувчининг вафоти юз берадиган бўлса шартноманинг кейинги ҳолати ҳам белгиланиб олиши муҳим ҳисобланади. Бундан ташқари ижарага берувчи ўзини ҳар қандай жавобгарликдан, хусусан низо келиб чиқадиган бўлса давлат божи тўловидан, зарардан ва бошқа харажатлардан озод қилиш талабини ҳам ижарачи билан келишиб олиши мумкин.

Америка Қўшма Штатларида штатларнинг қонунлари бир-биридан фарқ қилгани учун томонлар низо келиб чиққанда қайси штат ҳуқуқини танлаб олиш масаласини шартномага киритиш кераклигини мажбурий қилиб қўяди. Агарда, шартномадан келиб чиқадиган низо томонларнинг келишуви билан ҳал қилинмаса, шартномада белгиланган штат қонунчилиги билан масала кўриб чиқилади.

Шартномада ҳақиқий зарарнинг миқдорини белгилаб олиш имкони мавжуд бўлмаган ҳолатлар учун тахминий зарар белгиланиши мумкин. Бу ҳам иккала томоннинг ҳуқуқлари кафолати ҳисобланади.

Маълумотларнинг ошкор қилинмаслиги, жумладан ижара ҳақи ҳақидаги ахборотлар ижарага берувчининг талаби билан шартномага киритилиш ҳолатлари ҳам кузатилади.

Юқорида келтирилган махсус шартлардан бошқа шартлар ҳам томонларнинг келишуви асосида киритилиши мумкин, албатта. Шартларнинг киритилмаслиги ҳақида битимда белгиланиши унинг ҳақиқий эмаслиги оқибатларига ҳам олиб келади.

Африка давлатларида ҳам спорт мақсадларида уюштириладиган ов дастурлари табиий ресурсларни асраш ҳамда иқтисодиётга маблағни йўналтириш учун асосий соҳалардан бири ҳисобланади. Шу сабабли ҳам ушбу давлатларда ов шартномалар тўғрисидаги амалий ва назарий билимлар анча ривожланган. Шартномаларни тузиш тартиби, ундаги шартлар, тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ва шакли ҳақидаги қоидалар деярли Америка Қўшма Штатлари, Буюк Британия, Канада, Россия Федерацияси каби давлатлар қонунчилиги умумий қоидалари билан бир хил. Уларнинг шартнома қонунчилигидаги фарқлардан бири ов шартномаси ҳамда меҳмонхона хизмати шартномалар элементларининг аралашиб кетганлиги ҳисобланади. Бунга сабаб шуки, Африка ҳудудларида овларнинг деярли катта қисми хорижий фуқаролар томонидан амалга оширилади. Бу эса уларга ов хизматлари билан бирга меҳмонхона, туризм каби ашёвий бўлмаган хизматларни кўрсатишни талаб этади. Бундай ҳолатларда барча хизматлар учун умумий қилиб ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномаси тузилади. Шунингдек, ушбу давлатларда ов маҳсулотларни овчилик хўжалиги давлатидан олиб чиқиш ҳамда овчининг мамлакатига киритиш масалалари ҳам муҳим ҳисобланиб, шартноманинг махсус шarti ҳисобланади. Бу борада давлатлар миқёсида ҳам низолар юзага келганки, кейинчалик ушбу шартларга нисбатан аҳамиятни яна бир поғонага ошириш учун хизмат қилган. Жумладан, америкалик ҳаваскор овчи Валтер Палмер иши Америка ҳамда Зимбабве давлатлари ўртасидаги низога сабаб бўлган. Ушбу низо спорт ва ҳаваскорлик мақсадида ов қилиш тартиби ҳамда шартнома шартлари асосида келиб чиққан.

2015 йил 1 июлда америкалик тиш шифокори Валтер Палмер Зимбабве давлатининг Хванге маҳаллий қўриқхонасида 13 ёшли, “*Cecil*” лақабли шерни спорт мақсадида ов қилиш учун ўлдиради ҳамда танасини Америкага олиб кетади. Бу ҳолат юзасидан Зимбабве ҳукумати расмий баёнот билан чиқиб, америка фуқаросини суд қилиниши кераклигини таъкидлашади. Валтер Палмер эса ушбу овни қонуний шартнома асосида амалга оширганлигини, ушбу ов учун ҳақ тўлаганлигини даъво қилиб ўзини оқлайди. Аммо, суд ҳукми билан овчи овнинг кўргазмали қисмини Африка давлати ҳудудидан олиб чиқиб кетиш ҳуқуқи шартнома шартига киритилмаганлиги учун жаримага тортилади. Ушбу воқеадан сўнг Қўшма Штатлар “*The prohibiting threatened and endangered creature trophies (ProTECT)*” номли акт орқали баъзи ов маҳсулотларининг Америка Қўшма Штатларига кириб келишини тақиқлайди [10].

Мамлакатимиз ҳудудидан 1959 йилда ташкил этилган Ўзбекистон овчи ва балиқчилар спорт бирлашмаси 830 минг гектарни эгаллаган, 43 та фермер хўжалиги ва 38 минг аъзоларнинг умумий манфаатлар асосида бирлашган, аҳоли ўртасида табиатга ва унинг бойликларига ҳурмат билан муносабатда бўлиш, ёввойи табиат ресурсларини авайлаш ва сақлаш, ов ва балиқ ови турларини ривожлантириш, уюшма аъзоларини спорт ва балиқ овлаш қоидалари ва кўникмалари билан таништириш ўз олдига мақсад қилиб олган жамоат ташкилоти саналади. Ушбу жамоат

ташкilotининг устави 2017 йил 13 декабрда адлия вазирлиги томонидан 115-сонли рақам билан рўйхатдан ўтказилган. Ушбу устав ҳам овчилик хўжаликларини Ўзбекистон овчи ва балиқчилар спорт бирлашмасига аъзолик ва ташкилий масалалар билан қамраб олинган бўлиб, молиявий ҳисобдорлик амалдаги қонун ҳужжатларига асосланишини белгилайди. Ўзбекистон овчи ва балиқчилар спорт бирлашмасининг расмий <http://uzb-hunt.uz> сайтида ҳам ов шартномаларига доир намуналар маълумотларнинг мавжуд эмаслиги бу борада миллий қонунчилигимиз ва мазкур соҳада амалга оширилиши лозим бўлган ишларнинг кўлами кенглигини ифодалайди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб шуни хулоса қилиш мумкинки ов шартномаларни пухта тузиш нафақат шартнома тарафларининг ҳуқуқларини кафолатлайди, балки келажакда давлатлар ўртасидаги муаммоларнинг келиб чиқишини ҳам олдини олишга хизмат қилади ва ўз ўрнида таъкидлаш керакки, спорт ва ҳаваскорлик мақсадида ов қилиш шартномалари табиати ҳақида қонунчиликда белгиланмаганлиги учун илмий адабиётларда бундай турдаги шартномаларнинг фуқаролик хусусий ҳуқуқи предметими ёки оммавий ҳуқуқ предмети деган баҳс-мунозаралар учрайди. Бизнинг фикримизча эса тарафларнинг тенглиги ҳамда уларнинг эрк-иродаси асосида тузиладиган ҳар қандай шартнома фуқаролик ҳуқуқи объекти саналади. Мамлакатимизда ҳам овчилик соҳасининг ривожланиши, янги ижтимоий муносабатларнинг кириб келиши билан ов шартномаларини тузиш қоидаларини такомиллаштиришни тақозо этади. Бунда эса ушбу соҳа ривожига ривожланган хорижий мамлакатлар қонунчилиги андоза бўлиб хизмат қила олади.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. http://4.http/www.streetdirectory.com/travel_guide/7607/recreation_and_sports/the_evolution_of_man%20the_history_of_hunting.html
2. Неистощительная охота: лучшие примеры устойчивого использования охотничьих животных. Серия технических публикаций СИС No. 1. 2009. Г. Дамм. Г.Р. Любительская трофейная охота: что нам известно о ней и что следует делать? // URL: <https://www.twirpx.com/file/3034913/>
3. Н.С.Федерова. Правовой механизм использования водных биологических ресурсов в России. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Москва. -2019 г.
4. https://www.researchgate.net/profile/John_Organ/publication/277718089_The_North_American_Model_of_Wildlife_Conservation/links/55a68e9608aeb4e8e6469beb/The-North-American-Model-of-Wildlife-Conservation.pdf
5. М.И.Брагинский, В.В.Витрянский. Договорное право. Общие положения. - М., - 1997 // URL: https://private-right.ru/wp-content/uploads/Dogovornoe_pravo_T1.pdf
6. Д.В.Хаустов Публично-правовые договоры как особый инструмент государственного регулирования природопользования: дис. .... канд. юрид. наук. –М., -2003. // URL: <https://www.dissercat.com/content/publicno-pravovye-dogovory-kak-osobyi-instrument-gosudarstvennogo-regulirovaniya-prirodopol>
7. Краева В.Н. Правовое регулирование пользования охотничьими ресурсами на закрепленных охотничьих угодьях. Дисс. ... к.ю.н. –М., -2010. // URL: <https://www.dissercat.com/content/pravovoe-regulirovanie-polzovaniya-okhotnichimi-resursami-na-zakreplennykh-okhotnichikh-ugod>
8. Федеральный закон “Об охоте и о сохранении охотничьих ресурсов и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации” от 24.07.2009 N 209-ФЗ (последняя редакция) // URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102131705>
9. Фаруқшин Александр Владимирович, Гребнев Иван Анатольевич Некоторые проблемы правового регулирования предоставления права на любительскую и спортивную охоту физическим лицам в закрепленных охотничьих угодьях // Вестник КГУ. 2017. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-problemy-pravovogo-regulirovaniya-predostavleniya-prava-na-lyubitelskuuyu-i-sportivnuuyu-ohotu-fizicheskim-litsam-v> (дата обращения: 28.12.2020).
10. Carpenter, S., & Konisky, D. (2019). The killing of Cecil the Lion as an impetus for policy change. *Орух*, 53(4), 698-706. doi:10.1017/S0030605317001259